

A *Körös(ök)* és ami körülötte van*

RÁCZ ANITA

1. A magyar helynevek kutatásában a kezdetektől, a 19. századtól kiemelt szerepe volt a településnevek mellett a vízneveknek, s akár jelképesnek is mondható, hogy a magyarság egyik legkorábról ismert helyneve, az *Etelköz* is víznévre vezethető vissza. Mind a településnevek, mind a víznevek élénken foglalkoztatták nem csupán a nyelvészeket, de a történészeket, a régészeket és a földrajztudósokat egyaránt. Ez a megkülönböztetett érdeklődés azzal magyarázható, hogy népünk Kárpát-medencében történt letelepedése idejére, illetve annak környékére, azaz a magyarság itteni életének korai történetére nézve igen kevés írásos forrással rendelkezünk. Ráadásul ez a nem túl nagy számú forrás is sokáig a kor hivatalos nyelvén, latinul íródott. A latin nyelvű szövegekben (oklevelekben, gesztákban, krónikákban stb.) azonban a helynevek az ún. jogbiztosító szerepük miatt — legjellemzőbben — magyarul szerepeltek. Ezek a tulajdonnevek pedig ily módon sokrétű következtetésre adhatnak lehetőséget, Benkő Lorándot idézve: „Beszélnek a múlt nevei”. Helyhez kötöttségük révén szólhatnak a korabeli táji és földrajzi viszonyokról, a növény- és állatvilágról, de tükrözhetik a kor emberének tárgyi és szellemi kultúráját, illetve a neveken keresztül a Kárpát-medencében megállapodott magyarság etnikai kapcsolataira is fényt deríthetnek. Ez utóbbi szempont vizsgálatakor tartották kutatóink kulcsfontosságúnak a víznevek valloását. Az alábbi rövid írásomban arra mutatok rá, hogy miről tanúskodhat a Kárpát-medence egyik jelentős folyójának, a *Körös*-nek és ágainak a neve.

2. A középkori Magyar Királyságnak a Tiszán túli részén fekvő egyik legnagyobb területű közigazgatási egysége a történeti Bihar vármegye, amelyet változatos táji tagoltság jellemezett. Területének közel felén hegyvidéki táj húzódott, amelynek legmagasabb pontja a vármegye keleti határánál található. A keleti–délkeleti vidéken havasok, erdővel borított magasabb hegyek fekszenek, ezektől

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport és a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program egyik alprogramja) keretében készült.

nyugatra haladva fokozatosan csökken a magasság, előbb az alacsonyabb dombok, majd a nyugati–északnyugati végeken az alföldi jelleg a meghatározó. A hegyek lábánál húzódó dombokat gyakran vizenyős területek, nádasok és rétek szegélyezték.

A vármegye egészére jellemző volt a gazdag vízrendszer. Bihar vármegye a Körös folyó felső vízgyűjtő területén feküdt, amely a Berettyó, illetve a Sebes-Körös (középkori nevén Várad-Körös), a Középső-Körös vagy más néven a Fekete-Körös által járt vidéket foglalta magába. A megye egyik legjelentősebb folyója a Sebes-Körös, amelynek forrása az Erdélyi-középhegységben, a Réz-hegység (a középkori Igyfon) és a Király-erdő (a középkori Erdőhát) közötti völgyben, Körösfő település határában, 710 méteres tengerszint fölötti magasságban található. A Kalota és a Sebes folyókkal még Erdélyben történő egyesülése után egy nagyon szűk, szurdokos völgyben nagy sebességgel tört át a bihari hegységen, s jutott Rév településnél egy szélesebb völgybe.

A megye középső részén kelet–nyugati irányban folyó, ily módon centrális helyzetű Sebes-Körös szinte két részre tagolta a vármegyét. Vízrajzi tekintetben a tőle északra fekvő vidéket a vele párhuzamosan folyó Berettyó és mellékvizői, a tőle délre elterülő területet az ugyancsak vele párhuzamosan haladó Fekete-Körös és a hozzá kapcsolódó (bele torkolló vagy belőle eredő) vízfolyások határozták meg. Folyása során számos mellékvíz szakadt ki belőle. A Sebes-Körös Várad környékén elérte a megye sík, alföldi jellegű területét, s itt már meglassulva vette fel a délről érkező Hévjó (későbbi nevén: Pece) patak vizét. Ettől kissé nyugatra több kisebb ágra szakadva, sokszor szinte meder nélkül öntötte el vízzel a környező területeket, réteket, erdőket, mocsarakat, és ily módon gyakran megszüntette a települések közötti kapcsolatot is. A többi, sok esetben hasonlóan határozatlan medrű folyóval együtt (Berettyó, Kék-Kálló, Gyepes, Köles-ér, Fekete-Körös) alakította ki a nagy kiterjedésű, a megye nyugati vidékét elfoglaló nádas és mocsaras jellegű Sárretet (később: Kis- és Nagy-Sárret, utóbbi a középkorban Nagy-Sár).

A Sebes-Körös felső szakaszának jobb partja mentén egészen Várad vonaláig dombság húzódott, a bal partját pedig egy szélesebb síkvidéki sáv követte. A természeti adottságok megváltozása alapján Váradtól számítható a Sebes-Körös alsó folyása, amelynek a Berettyó felőli jobb oldalán húzódó alföldi jellegű területét Körösköznek nevezték. Ennek folytatása a megye nyugati határa felé a már említett Nagy-Sárret mocsaras vidéke. A Sebes-Körös bal partjának Fekete-Körös felőli széles sávját Kölesér néven ismerték, amelynek domborzati, táji jellemzői hasonlóak a jobb part vidékének tulajdonságaihoz.

A Sebes-Körös felső völgyének növényvilágát a történeti források alapján vizsgálva úgy tűnik, hogy ott nagyobb erdőség kevesebb lehetett, inkább csak a vízfolyások mentén állhattak kisebb tölgy-, bükk- és nyárfaerdők. Erre utalhat az

is, hogy a Sebes-Körös bal partján Cécke település környékét a 14. században Erdőhátnak nevezték. A történeti rekonstrukció tanúsága szerint a Körös főntebb tölgyerdőkkel borított hegyek között kanyargott, s a jobb partján Örvéndnél, Kabaláspataknál, Battyánál, a bal partján Kopacselnél, Vércsorognál pedig járhatatlan bükkösök is előfordultak.

Mindezen természeti sajátosságok az ember számára összességében kedvező feltételeket teremtettek a megtelepedésre. A havasoknál kissé alacsonyabb hegy-ségek kevésbé összefüggő erdei nem akadályozták a falvak létrejöttét, a disznók makkoltatásában pedig alapvető szerepük volt. A vizesebb területek kiváló lehetőséget jelentettek az állattartáshoz elengedhetetlen legelők táplálására, az e területek közti, kisebb vizekkel behálózott hátságok a mezőgazdasági termeléshez biztosítottak megfelelő körülményeket. A bihariak a nádasokból kitermelt náddal kereskedtek, de maguk is sokféleképpen használták fel: házfalat, tetőt, kerítést vagy az állatoknak menedéket készítettek belőle. A jelentős számú folyóvíz és halastó gazdag élővilága ugyancsak hozzájárult az itt lakó emberek megélhetéséhez, ahogyan a rétek növény- (pl. gyékény) és állatvilága (pl. vízimadarak) is (a vármegye középkori természeti viszonyainak leírásához lásd Gy. 1: 569–571, J. 1–17, BOROVSZKY 1901: 1–13).

3. A névkutatás a helynevek legrégebbi és legkevésbé változékony, azaz legszívósabb rétegének a nagyobb vízbőséggel rendelkező jelentős folyók elnevezését tartja. E nevek közös jellemzője, hogy őket az adott helyen élő lakosság használja, az újonnan érkezők pedig átveszik, s csak nagyon ritkán cserélik le más elnevezésre. Eszerint a gondolatmenet szerint az ősi víznevekből etimológiájuk alapján népiségtörténeti következtetések is levonhatók. A Kárpát-medencében is léteznek olyan víznevek, amelyeket adatolásuk alapján egészen az ókorig vissza lehet vezetni, és egy ősi, ún. indoeurópai névrétegbe sorolhatók.¹ Ezeket a neveket az adott víz mellett élő népesség folytonossága és érintkezése tartotta fenn, a magyarság pedig a honfoglaláskor e népektől vette át őket. A névtípusba olyan nagy vízfolyások elnevezései sorolhatók, mint például a *Dráva*, *Duna*, *Garam*, *Maros*, *Olt*, *Szamos*, *Temes*, *Tisza*, *Zala* stb. (KISS 1996: 440–441).

A kutatók egyetértenek abban, hogy a *Körös* neve szintén a Kárpát-medence e legrégebbi víznévrétegéhez tartozik. Eredetét korai adatolása és etimológiai magyarázata alapján már MELICH JÁNOS (1925–1929: 24–25, 52) és KNIEZSA ISTVÁN (1942: 40–41) is a rómaiak előtti időre vezeti vissza; vö. lat. *Grisia* (Jordanes, 6. sz.) ~ *Gresia* (Ravennai Névtelen, 7. sz.), gör. *Κρίσος* (Bíborbanszületett Konstantin, 950 k.). A név a magyarországi írott forrásokból is viszonylag korán,

¹ A régi európai víznevekről kialakult elméletek történetét mutatja be egyik tanulmányában PÓCZOS RITA (2016).

a 11. századból adatolható (1075/+1124/+1217: *Crys*, fl., KMHsz. 1: 164). Etimológiájáról szólva MELICH a $g > k$ változás miatt egy **Krisz* ~ **Kris* alakkal számolva bolgár-török átdó nyelvét feltételez (1925–1929: 25). KNEZSA az elnevezést még a rómaiak előtt létező *Krisus* forma későbbi fejleményének tartja, biztos hangtani kritériumok híján pedig csak valószínű átdó nyelvnek mondja a szlávot (KNEZSA 1942: 40). Hasonlóan vélekedik KISS LAJOS is, aki a víznév végső etimológiáját vitatottnak mondja. Az ókori *Grisia*, illetve a görög *Krisos* alak alapján véleménye szerint egy talán dák **Kriššos* előzmény rekonstruálható, amelyben esetleg egy **kr-* tő kereshető (vö. litv. *krioklys* 'vizesés'), a FNESz.-ben végső forrásként a dák **k^(w)řhso-s* 'fekete' szót rekonstruálja. A név magyar nyelvbe kerülését illetően pedig ő is szláv nyelvi közvetítést feltételez, az átvett alak elgondolása szerint **Kriřšb* lehetett (1997: 200). Az e körbe tartozó *-s*-re végződő folyóneveket korábban MELICH a bolgár-törökhöz kapcsolta (1925–1929: 54, 62, 69), ezeket a kutatók ma már a magyarba szláv közvetítéssel bekerült neveknek tartják (vö. pl. KISS 1997: 200).

A fent bemutatott óeurópai néveredeztetés kronológiai vonatkozása, koraisága és a töben szereplő köznév bizonytalan, pontosabb nyelvi azonosítása következtében a *Körös* víznévnek nemigen tulajdoníthatunk etnikai azonosító szerepet a magyar nyelv Kárpát-medencebeli megjelenését megelőző időre vonatkozóan. De több kérdés merülhet fel a kutatók által ma már egységesen elfogadott szláv közvetítés kapcsán is. A Köröshöz hasonló, tekintélyes hosszúságú vízfolyásoknak — amelyek jelentőségüknél fogva Európában is ismertek voltak — a különböző szakaszait vagy ágait igen gyakran eltérő névvel, illetve az alapnévnek jelzővel kiegészített névalakjával jelölték meg. Hogy az alapnév, a *Körös* névforma, illetve ennek korábbi előzményei eredetileg a folyó mely szakaszát nevezhették meg, s hogy azon a területen a magyarság pontosan mely néptől vette át az(oka)t, arra nincsenek kétségtelen bizonyítékaink. Annál is inkább így van ez, mert a korai ómagyar kori forrásokban a hasonló fontosságú nagyobb folyók nevének rendre a latin megfelelői, latinosított alakjai szerepelnek. A latin névhasználat alapját a kora középkori európai kultúrának az ókorig visszavezethető hagyományai jelentették.

Ezt láthatjuk a *Körös* folyónak és az egyes ágainak az ómagyar kori névelőfordulásaiban. A rendelkezésünkre álló korai adatok (az említések helye és névkörnyezete) alapján megállapítható, hogy a jelző nélkül álló *Körös* névvel, illetve ennek latin megfelelőjével az ómagyar korban nemcsak a Csongrádnál bal felől a Tiszába ömlő folyót jelölték, hanem ennek a korban a *Várad*-*Körös* nevet viselő legészakibb ágát (a későbbi *Sebes-Körös*-t), valamint ritkábban a középső ágát, a *Fekete*- vagy *Közép(ső)*-*Körös*-t is (vö. KMHsz. 1: *Körös*). A korábbi szakirodalom ezzel a kérdéssel nemigen foglalkozott, bár BOROVSZKY SAMU munkájának Bihar megyére vonatkozó részében az alábbi rövid megjegyzést teszi: „A

főágat megillető Körös elnevezést itt az élénk forgalmu nagyváradi–kolozsvári út mellett fekvő kisebb patak kapta.” (1901: 6).

Mindenesetre elgondolkodtató a víznév fentebb már bemutatott etimológiája, pontosabban valószínűsíthető óeurópai tövének ’fekete’ szemantikai tartalma. A folyó középső ágát, a *Közép(só)-Körös*-t ezen a néven csak latinul említik (1249: *medium Crysium*, KMHsz. 1: 167), de a 14. század elejétől *Fekete-Körös* (1316/1382: *Nigrum Crisium*, KMHsz. 1: 98) néven is adatható, a 15. századtól pedig már magyar nyelven is előbukkan (1479: *Fekethe keres*, KMHsz. 1: 98). Jelzői névrészt KISS LAJOS a folyó vizében lévő gazdag szerves anyag és vasvegyület bomlási termékével magyarázza (FNESz., vö. GYÖRFFY 2011: 53). A névadási motivációt figyelembe véve elképzelhető, hogy elsődlegesen a folyóágak egyesülése utáni szakasz neve lehetett a *Körös*, a jelzővel kifejezett megkülönböztetés pedig a színbeli tulajdonságot leginkább mutató vízágat, a *Fekete-Körös*-t illethette.

A tőle délebbre kanyargó *Fehér-Körös* a nevét vizének habzása miatt kaphatta (FNESz., vö. GYÖRFFY 2011: 53). Neve a 13. századtól adatható előbb latin (1261/1271: *iuxta Crisium Album*, 1313: *circa album fluium Crys*, KMHsz. 1: 97), majd magyar (1299: *Feyerkeres*, KMHsz. 1: 97) nyelven is.

A Körös három ága közül a legészakibb és egyben leghosszabb ágát a középkorban többféle néven említik. Várának a folyója volt, ezt tükrözi a vízfolyás *Várad-Körös* elnevezése. Korai névformája sajátos, de a korszak oklevelezési gyakorlatának pontosan megfelel, benne ugyanis a településnévi eredetű névrész is latinosított alakban áll (1274: *Crisium Varadiensem*, KMHsz. 1: 293). A lejegyzésnek ez a módja Várad országos jelentőségével magyarázható. Tudjuk ugyanis, hogy az országos szinten is fontos települések, vármegyeközpontok (ahogyan a vármegyék vagy az országos, esetleg európai jelentőségű folyóvizek) neve is latinosítva került az oklevelekbe (vö. HOFFMANN 2004: 15–19). Jól mutatja ezt a gyakorlatot az *Örvénd-Körös* 13. század végéről származó névadata (1282: *Vluendkeres*, aqua, KMHsz. 1: 197), amelynek a viszonyított helyzetre utaló előtagjában a Váradhoz képest sokkal szerényebb jelentőségű *Örvénd* (korabeli nevén *Ölvénd*, KMHsz. 1: 212) település neve ugyanúgy magyar nyelven szerepel, ahogyan az azt követő folyónévi alaptag is. Ez a név azonban aligha jelölhette a Sebes-Köröst egész hosszában, hanem bizonyára az itt két ágra szakadó és szigeteket alkotó folyónak (lásd EKFT.) a falu melletti ágát nevezhette meg. E folyóág szinonim *Nagy-Körös* névváltozatának ugyancsak a 13. század végéről adatható említése nyelvi szempontból „öszvérnek” mondható, hiszen jelzőjét latinra fordították, az alapnév azonban a magyar *Keres* alakban szerepel benne, és a névrészek sorrendje is magyaros szerkezetet tükröz (1282: *maior Keres*, fl., KMHsz. 1: 197).

A főág mai *Sebes-Körös* nevét legkorábban a 17. század második feléből ismerjük (1665: *Sebes-Körösnek*, FNESz.). A Kolozs vármegyében Körösfőnél eredő Körös még Kolozsban egyesül a Kalota-patakkal, a gyors folyású Sebes-patakkal és a bővizű Dragánnal (BOROVSKY 1901: 6), s az így már jelentősre duzzadt és gyors folyót a mozgására utaló *sebes* jelzővel megkülönböztetve *Sebes-Körösnek* nevezik. KISS LAJOS a névalak első névrészét a fentebb említett Sebes-patak nevéből magyarázza (FNESz.), ezt az elképzelést azonban analógiák kevésbé támogatják. GYÖRFFY ERZSÉBET a Kárpát-medence ómagyar kori víz-neveinek névrendszertani elemzése során egyetlen olyan elnevezést sem talált, amelyben valamely folyónév jelzőjeként egy másik, bele ömlő vízfolyás megnevezése szerepelne. A *sebes* melléknév ellenben gyakori volt vizek megnevezésében, és minden esetben a folyó vagy patak mozgására utalt (2011: 56). Azt, hogy a Sebes-Körös igencsak gyors folyású víz (volt), az alábbi leírás is igazolja. „A Sebes-Köröst méltán megilleti a »sebes« jelző; a folyó esése ugyanis igen nagy. Körösfőtől Révig az esés kilométerenként kb. 500 cm., Révtől Telegdig 300 cm., Telegdtől Nagyváradig 2.00 m., Nagyváradtól (László-tér) a böszörményi hídig mintegy 130 cmtr., innen kezdve az esés rohamosan csökken [...] A nagy esés következtében a Sebes-Körös Révtől Nagyváradig partjait szaggatja, folyását igen gyakran változtatja és a hegyekből lesodort kavicsokból számos szigetet, zátonyt alkot. A kavicsot a Sebes-Körös egész Gyíresig lehozza, innen azonban már csak a homokot viszi tovább, úgy hogy a Sebes-Körös mentén általában mindeütt jó építő homokot találunk.” (BOROVSKY 1901: 6)

A folyó közös ágainak *Kettős-Körös* (a Fehér- és a Fekete-Körös egyesülése utáni szakasz) és a *Hármas-Körös* (a Kettős- és a Sebes-Körös egyesülése utáni szakasz) nevét KISS LAJOS vízügyi szaknyelvi kifejezésnek mondja, és elsőként a 19. század közepétől adatozza (1851: *hármas-Körös*, FNESz. *Körös*). Ezek létezhetek azonban már a korai ómagyar korban is, amire az utóbbi név többszöri említése, latin nyelvű megnevezése utal (1261/1271, 1281/1324: iuxta *Crisium triplicem*, KMHsz. 1: 123).

A *Körös* folyó neve legkorábban a 11. század utolsó negyedében jelenik meg az oklevelekben latinos végződés nélkül, de még a szóeleji mássalhangzó-torlódást mutató *Kris* alakban (1075/+1124/+1217: *Crys*, KMHsz. 1: 164), a 12–13. század fordulójától azonban többnyire latin formában adatozható ([1200 k.]: *Grisius* ~ *Crisius*, 1261/1271: *Crisio*, KMHsz. 1: 164). Ugyancsak ez idő tájt jegyezték le először a néveleji mássalhangzó-torlódást felbontó magyar névformát is (1198: *Kewres*, KMHsz. 1: 164), a torlódásos alak azonban a korai ómagyar korban továbbra is párhuzamos használatban volt (1324: *Cres*, KMHsz. 1: 164). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a Körös egyes ágait megjelölő latin nyelvű elnevezésekben a korban döntő többségében a mássalhangzó-torlódásos névforma jelent meg. A víznév mai alakja a magyar nyelvben a *Kris* > *Kiris* > *Kërës* >

Körös hangváltozás eredményeként alakulhatott ki a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával, az *i* > *ë* nyíltabbá válás után bekövetkezett labializációval. E változások kronológiájáról adataink alapján az tudható, hogy a mássalhangzó-torlódást megszüntető bontóhang beiktatását mutató formák a 12. század végétől egyre gyakrabban jelentkeztek (1198: *Kewres*, 1282: *Keres*, KMHsz. 1: 164). A víznevet tartalmazó ómagyar kori helyneveink között a mindkét szótagban labiális magánhangzót tartalmazó alak legkorábban a 14. sz. első felében bukkant fel (1337: *Kuruskuz*, KMHsz. 1: 165).

A kiemelkedő jelentőségű folyó a korai ómagyar korban a településnévadásban, illetve egy kisebb tájegység megnevezésében, azaz másodlagos nevek létrehozásában is szerepet játszott. Bihar vármegye DK-i részén a *Körös* forrásánál fekvő település a *Körösőfő* nevet viselte (1276: *Crysfev*, 1282: *Keresfeu*, KMHsz. 1: 164), amelyben a vízfolyásnak ugyanúgy kizárólag a magyar nyelvű névformája szerepel, ahogyan a megye DNY-i részén a *Körös* mellett található település és vár, *Körösözeg* ([1289]: *Keressceg*, KMHsz. 1: 165) elnevezésének első névrészében is. A magyar tájnévadás jellegzetes típusát képviseli a *Körösköz*, amely a Berettyó és a *Körös* által közrefogott Bihar és Békés megyei területet nevezte meg (+1285/1572: *Kereskvz*, 1299: *Keruskus*, KMHsz. 1: 165). E nagyobb területet jelölő elnevezést már a legkorábbi előfordulásától kezdve csak magyar nyelven őrizték meg a források. A kései ómagyar korban a Fehér-*Körös* mentén *Körösbánya* (1390: *Feyr-Keresbanya*, FNESz.), a Sebes-*Körös* mentén *Körösладány* (1564: *Körös-Nadan*, FNESz.) elnevezése jött létre e víznévi első névrészszel.

A modern korban, többnyire a hivatalos névadás alkalmával az egyértelműsítés, a pontosabb azonosíthatóság érdekében a korábbi minták alapján ugyancsak alkalmazták a folyónevet egyes települések nevéhez megkülönböztető, jelzői előtagként való utólagos hozzákapcsolással. Így kapták jelzős névformájukat az alábbi településnevek: *Körösbökeny* (1913 < 1202–1203: *Buken*, FNESz.), *Körösfeketető* (1910 < 1406: *Fekethethow*, FNESz.), *Köröségény* (1906 < 1406: *Gegen*, FNESz.), *Körösgyéres* (1907 < 1326: *Geres*, FNESz.), *Körös kisjenő* (1907 < 1360: *Kis-Jenew*, FNESz.), *Körös nagyharsány* (1910 < 1220/1550: *Harsan*, 1374: *Harsan maior*, FNESz.), *Körös szakál* (1902 < 1284/1410: *Zakal*, FNESz.), *Körös tarcsa* (1773: *Körös-Tartsa* < 1220/1550: *Therecha*, FNESz.), *Körös tarján* (1863 < 1341: *Teryan*, FNESz.), *Körös tárkány* (1907 < 1332–1337: *Tharkan*, FNESz.). *Körösújfalu* (1955) pedig új településként jött létre Komádi és Vésztő határrészeiből a Sebes-*Körös* közelében.

4. Úgy gondolom, hogy a *Körös* víznév fentebb bemutatott rövid, de több szempontú elemzésének általános tanulságai is lehetnek. A folyónév etimológiai vizsgálatának a kutatások kezdetétől napjainkig felvonultatott eredményei világosan jelzik, hogy a hasonlóan ősi korokra visszavezethető víznevek eredetvizs-

gálatakor csak nagy-nagy óvatossággal vonhatók le (ha levonhatók egyáltalán) etnikai következtetések. Ez azt is jelenti, hogy általánosságban továbbra is helytállóan tarthatjuk a jelentős víznevek etnikai forrásértékéről a kutatók által korábban tett megállapításokat, de hasonló kérdésekben állást foglalni csak minden egyes víznév egyedi és igen körültekintő vizsgálata után érdemes és lehetséges. Emellett a Körös ágainak néveredet-vizsgálata arra is rávilágított, hogy milyen szerepe lehetett az ómagyar kori víznévadásban a szakaszneveknek. Ugyanazt a folyót az egyes szakaszai mellett élő lakosság — egy ún. névközösség — más-más névvel is megnevezhette. E nevek motivációja a vízfolyásnak az adott részen tapasztalható tulajdonsága (lokális viszonyai, sebessége, színe, habzása stb.) lehetett. Hogy az egyes elnevezések közül melyik és mikor emelkedik a folyó kizárólagos, „hivatalos” nevévé, annak leginkább nyelven kívüli, egyedi okai lehetnek, így erre a kérdésre leginkább pragmatikai és szocioonomasztikai szempontú vizsgálatokkal találhatunk választ (vö. HOFFMANN 2010, GYÖRFFY 2011: 32–47).

Irodalom

- BOROVSKY SAMU 1901. *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiaja: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Bihar vármegye és Nagyvárad.* Budapest, Légrády Testvérek.
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–85.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1:* 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. Víznevek a Kárpát-medencében: hidak nyelvek és kultúrák között. In: BARTHA ELEK–KEMÉNYFI RÓBERT–LAJOS VERONIKA szerk. *A víz kultúrája.* Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. 209–220.
- J. = JAKÓ ZSIGMOND, *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Település- és népiségtörténeti értekezések 5. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1940.
- KISS LAJOS 1996. A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr 120:* 440–450. Újra-kiadása: In: KISS LAJOS, *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében.* Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 1999. 104–116.

- KISS LAJOS 1997. Erdély vízneveinek rétegződése. In: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest, Balassi Kiadó. 199–210.
- KMHsz. 1. = HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. *Erdély víznevei*. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PÓCZOS RITA 2016. Elméletek a régi európai víznevekről. *Magyar Nyelvjárások* 54: 83–93.

The Körös(es) and What is Around Them

Onomasticians consider the names of significant rivers to represent the oldest and least variable layer of toponyms. These names are used by people living in the particular area and the newly arriving people borrow them and only very rarely change to a new name. Based on this reasoning, we may also use these ancient hydronyms and their etymology to draw conclusions on ethnic history. Today, researchers include the name of the Körös River in the oldest stratum of names of the Carpathian Basin, the ancient Indo-European stratum that has its roots in antiquity. The paper, after providing a brief overview of former publications on the origin of the hydronym, uses the method of toponym reconstruction and highlights what our current knowledge of the name of *Körös* and its branches may reveal to us. The paper also discusses the possible role of section names in creating hydronyms in the Old Hungarian Era, the role this river of outstanding significance could play in name giving for settlements and smaller regions in the early Old Hungarian Era and in modern times, and examines whether name origin really provides a sound foundation for drawing ethnic conclusions.

Keywords: *Körös*, toponym etymology, historical toponym reconstruction, ethnic history, section names of rivers, Indo-European stratum of hydronyms

Rácz Anita
ORCID: 0000-0002-9917-6625
Debreceni Egyetem
racz.anita@arts.unideb.hu

